

WELKE KERKVORM HEEFT DE TOEKOMST?

De mogelijkheden van een ‘Believers Church’

T. van der Leer

Abstract

This article reflects on the relevancy of a ‘Believers Church’ ecclesiology for the twenty-first century. What constitutes a church are believers, coming together in Christ’s name and following Him as a brotherhood of disciples. The church is not yet complete, but (always) in the process of being formed. Therefore ecclesiology is reconsidered through the work of the Spirit, Who arouses faith and bestows His gifts on every member of the church. This makes a difference in respect to baptism as well as to holding an office. Baptism requires faith and the spiritual gift comes before fulfilling office. From a missionary as well as a Biblical point of view, the ‘Believers Church’ might be *the* church form for the future.

Inleiding

De ecclesologie is een jonge en merkwaardige loot aan de boom van de systematische theologie. De term zelf stamt uit de tweede helft van de zeventiende eeuw en als vakterm wordt hij pas sinds 1945 consequent gebruikt.¹ Wel treffen we de kerk al aan in de vroegchristelijke doopvragen en (doop)belijdenissen, zoals in de Apostolische Traditie van Hippolytus in 215,² in het Apostolicum³ en in de geloofsbelijdenissen van Nicea in 325 en Constantinopel in 381.⁴ Steeds wordt bij de derde doopvraag en in het derde deel van het Apostolicum over de kerk gesproken en altijd verbonden met de Heilige Geest.

Dat laatste lijkt me van belang, want het bijzondere van de ecclesologie is dat deze zich uitspreekt over een werkelijkheid die onszelf betreft, met alle tekortkomingen van

1 Michael Beintker, art. *Ekklesiologie*, RGG⁴ Bd. 2 col. 1183. Vgl. Joraslov Pelikan, *The Christian Tradition 5: Christian Doctrine and Modern Culture (since 1700)*, Chicago 1989, 282: ‘As the twentieth century began, each of the major churches of a divided Christendom was obliged, for reasons of its own, to address anew the doctrine of the church’. Het is volgens Pelikan pas in de twintigste eeuw dat de ecclesologie volwassen wordt (289).

2 De derde doopvraag luidt hier: *Credis in Spiritu sancto et sanctam ecclesiam?*

3 Hier in één adem met ‘de gemeenschap der heiligen’.

4 *Ecclesia una, sancta, catholica, et apostolica*. Zie J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, London 1960, ³1976, 296-331, en Nicholas Lossky (ed.), *Dictionary of the Ecumenical Movement*, Geneva 1991, 727-728.

dien. We kunnen aangaande God, Christus en de Heilige Geest de mooiste en hoogste taal bezigen, maar als we dat met betrekking tot de kerk doen, roept dat onherroepelijk verlegenheid op. De kerk is nog niet wat zij moet zijn. Je kunt er alleen met eschatologisch voorbehoud over spreken.

Tegelijk is de kerk het meest concrete onderdeel van het belijden. Kennen we de Vader, de Zoon en de Geest toch vooral ‘van horen zeggen’, de kerk daarentegen is zichtbaar en tastbaar; *wij zijn het zelf*. Dat maakt het denken over de kerk spannend en avontuurlijk.

Believers Church Traditie

In dit artikel wil ik een lans breken voor een ‘Believers Church’ ecclesiologie. Ik beschrijf eerst de achtergrond ervan en de kenmerken. Vervolgens probeer ik haar theologisch nader te duiden en pas ik haar toe op de doop en op het ambt. Aan het slot geef ik aan in welke richting een verdere doordenking plaats zou kunnen vinden.

Een *Believers Church*’ ecclesiologie is een ecclesiologie die niet het primaat legt bij ambt en sacrament of bij Woord en sacrament, maar bij de gemeente als gemeenschap van gelovigen. Zonder gelovigen geen gemeente: ‘*We are the church*’.⁵ Dit zogenaamde derde ‘type’ werd door E. Troeltsch ‘sekte’ genoemd,⁶ door L. Newbigin ‘pentecostal’⁷ en door J. McClendon ‘baptist’, met een kleine ‘b’,⁸ wordt sinds de jaren vijftig van

-
- 5 De titel van een paragraaf in Miroslav Volfs studie over de kerk: *After Our Likeness. The Church as the Image of the Trinity*, Grand Rapids 1998, 135vv. In dit boek brengt hij de theologie van de eerste baptist John Smyth, in gesprek met de rooms-katholieke Ratzinger en de oosters-orthodoxe Zizioulas. Zie ook René Erwich, ‘Ecclesiologie van de participatie: de ecclesiologie van Miroslav Volf’, *Soteria* 22.4 (2005), 8-16.
- 6 In 1912 verscheen zijn *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen* met de beroemde sociologische driedeling kerk-sekte-mystiek, waarin hij de sekte als volgt definieert: ‘Verhältnismässig kleine Gruppen, erstreben eine persönlich-innerliche Durchbildung und eine persönlich-unmittelbare Verknüpfung der Glieder ihres Kreises, verhalten sich gegen Welt, Staat, Gesellschaft indifferent, duldend oder feindlich’. Citaat uit ‘Gesammelte Schriften’, Band 1, Aalen 1922, ³1977, 362. Robert Friedman zegt hierover: ‘It was a great step forward when Ernst Troeltsch first so clearly distinguished church and sect – although primarily from a sociological point of view. Church is the institution of salvation for all baptized members; sect is the brotherhood of the regenerate, the congregation of saints, a gathered church of true Christians either for the celebration of the Lord’s Supper alone or for a collective life according to the Sermon on the Mount’, in: *Hutterite Studies*, Goshen, 1961, 6.
- 7 Lesslie Newbigin, *The Household of God: Lectures on the Nature of the Church*, London 1953.
- 8 James Wm. McClendon Jr., *Systematic Theology: Ethics*, 1986, ²2002, *Doctrine*, 1994 en *Witness*, 2000, Nashville. Zie met name het eerste hoofdstuk van *Ethics*. Voor een weergave van zijn ecclesiologie, zie René Erwich, ‘De ecclesiologie van James McClendon jr. Baptisten ecclesiologie met een kleine “b”’, in: *Soteria* 22.4 (2005), 55-64.

de vorige eeuw samengebracht in de term *Believers Church*.⁹ De term zelf gaat terug op Max Weber, die haar in 1904 als *Engelse* term introduceerde met de woorden ‘eine Gemeinschaft der persönlich Gläubigen und Wiedergeborenen’.¹⁰ Eerst in 1955 pakte de *General Conference Mennonite Church* het begrip op en wijdde er een studieconferentie aan in Chicago.¹¹ Maar het concept werd echt op de kaart gezet sinds in 1967 de eerste van een serie van tot nog toe zestien CCBC’s (*Conference on the Concept of the Believers Church*) werd gehouden.¹² Het waren de Nederlanders J. Oosterbaan en J. Reiling van respectievelijk het Doopsgezind en het Baptisten Seminarium, die in 1963 vaststelden dat in het oecumenische gesprek de stem van ‘the third type’ te weinig doorklonk. Dit lag volgens hen niet zozeer aan de andere kerken, als wel aan de ‘doperse’ kerken zelf, die in het oecumenische debat simpelweg te weinig aanwezig waren. Na contacten in de Verenigde Staten met vooral mennonieten, baptisten en *disciples*,¹³ kwam mede op hun initiatief de eerste CCBC in Louisville (VS) in 1967 tot stand.¹⁴

Dat een dooper en een baptist aan de wieg ervan stonden is goed verklaarbaar: het zijn typische ‘Believers Churches’. Vrijwel alle studies over de *Believers Church* nemen het ontstaan van de doperse gemeenten in Zwitserland en Duitsland in de eerste helft van de 16^e eeuw als startpunt of als belangrijkste mijlpaal.¹⁵ Sinds de tweede helft van de 20^e eeuw heeft zich een enorme ontwikkeling voorgedaan wat betreft de studie van de zogenaamde radicale reformatie.¹⁶ In het spoor daarvan was het debat over de *Believers Church* een logisch vervolg. Dat debat is wat mij betreft nog maar nauwelijks begonnen

9 Ik kies voor de schrijfwijze *Believers Church* in plaats van *Believers' Church* (mét apostrof). De laatste schrijfwijze wekt – ten onrechte – de indruk dat de kerk van de gelovigen is. Ook een *Believers Church* is en blijft kerk *van Christus*. In citaten of boektitels die wel de apostrof gebruiken, neem ik deze uiteraard wel over.

10 Max Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, Beltz 1904, 152-153.

11 *Proceedings of the Study Conference on the Believers' Church*, Newton 1955.

12 De laatste werd gehouden op de *Canadian Mennonite University* in Winnipeg, opgezet door het *Canadian Mennonite University Institute for Theology and the Church*, van 11-14 juni 2008. Zie voor een overzicht Appendix A in Barry L. Callen, *Radical Christianity. The Believers Church Tradition in Christianity's History and Future*, Nappanee 1999, 189-192.

13 Leden van de *Disciples of Christ Church*, een overwegend in de V.S. opererende denominatie. Zie www.disciples.org. (geraadpleegd op 30 januari 2010).

14 James Leo Garrett Jr. (ed.), *The Concept of the Believers' Church: Addresses from the 1967 Louisville Conference*, Scottdale 1969.

15 Voegere kerkhistorische ‘ijkpunten’ die genoemd worden zijn de Donatisten, de Montanisten, de Katharen, de Waldenzen, de Lollarden, de Moravische Broeders en de Hussieten. Zie m.n. Donald Durnbaugh, *The Believers' Church. The History and Character of Radical Protestantism*, Eugene 1968.

16 Zie met name Frank H. Littell, *The Free Church*, Boston 1957; Idem, *The Anabaptist View of the Church*, second rev. ed., Boston 1958; G.H. Williams, *The Radical Reformation*, Philadelphia 1962; Leonard Verduin, *The Reformers and Their Stepchildren*, Grand Rapids 1964; John H. Yoder, *Täuferium und Reformation im Gespräch*, Zürich 1968 en M.R. Watts, *The Dissenters*, Oxford 1985.

en is in deze tijd van gesprek over ‘Emerging Churches’, ‘Liquid Church’ en ‘Mission Shaped Church’ actueler dan ooit. J. Yoder merkt op:

The “concept of the believers’ church,” then, is not a mere midpoint on a scale between establishment and chaos, not a *via media* between too much tradition and too little. It is a type *sui generis*, which (...) keeps arising again and again, in every century, taking on similar shapes, *mutatis mutandis*.¹⁷

Bij de oprichting van de Wereldraad van Kerken in 1948 in Amsterdam stelt Karl Barth al vast dat de laatste restanten van het *corpus christianum* bezig zijn te verdwijnen en dat er daarom steeds nadrukkelijker in congregationalistische richting gekeken zou moeten worden.¹⁸ Zou het kunnen zijn dat dit ‘derde type’ de kerkvorm van de toekomst behelst?¹⁹

Kenmerken van de *Believers Church*

Wat zijn de kenmerken van dit type kerk? Dat is nergens definitief vastgelegd, maar wie zich in de literatuur verdiept komt een aantal wezenskenmerken herhaaldelijk tegen. Ik noem er zes.

1. *Het gaat om een gemeente van wedergeboren gelovigen.*

‘Regenerated membership’ en ‘visible saints’ zijn de uitdrukkingen die aangeven dat gelovigen de gemeente vormen en daarom bestaat de gemeente alleen uit belijdende gelovigen. Het gaat om mensen die ‘mit Ernst Christen sein wollen und das Evangelium

17 John H. Yoder, ‘Believers’ Church Conferences and Hubmaier’ in *The Mennonite Quarterly Review* 65.1 (1991), 12. Dat dit ‘derde type’ meer is dan een sociologische categorie, maar wel degelijk ook een theologische onderscheiding aangeeft, wordt overtuigend aangetoond door Keith Jones in een discussie hierover met Kees van der Kooi in Teun van der Leer (red.), *Zo zijn onze manieren. In gesprek over gemeentetheologie*, Barneveld 2009, 49-52.

18 Karl Barth, ‘The Church – the Living Congregation of the Living Lord Jesus Christ’ in *Man’s Disorder and God’s Design, The Amsterdam Assembly Series*, Vol. 1, New York 1948, 76.

19 Voor Yoder is dit al in 1978 geen vraag meer, getuige de openingszin van zijn lezing op de CBCC in Winnipeg: ‘First, let me affirm: The Church of Tomorrow cannot but be a Believers’ Church’; Yoder, ‘The Believers’ Church: Global Perspectives’ in J.K. Zeman and W. Klaassen, *The Believers’ Church in Canada: Addresses and Papers from the Study Conference in Winnipeg, May 15-18, 1978*, Ontario 1979, 3. Zie ook Stefan Paas in ‘Ecclesiologie in context. Kerkplanting in de stad’ in *Soteria* 24.4 (2007): ‘Ik denk dat hier (hij noemt in de voorafgaande zin: de ‘free churches’, de vroege puriteinen en de mennonieten) ecclesiologische noties zijn ontwikkeld, *die ons nu van pas kunnen komen*. Deze kerken hebben een aantal belangrijke kenmerken, *die hoogst relevant kunnen zijn* in een moderne netwerksamenleving’ (curs. van mij, TvdL).

mit Hand und Mund bekennen'.²⁰ Lidmaatschap van de gemeente/kerk is geen afgeleide van de groep waartoe je krachtens geboorte of afkomst behoort, maar het gevolg van een bewuste keuze. *Gelovigen* die *samenkomen* constitueren de kerk.

2. *Het gaat om een gemeente die een broederschap vormt.*

Wie meent dat de *Believers Church* mooi aansluit op de individualisering van geloof en spiritualiteit van de postmoderne tijd, vergist zich zeer. De keuze voor Christus is een keuze voor de broeder en de broederschap. Het gaat om de zorg en de liefde voor en de verzoening met de broeder. Het beroemde en veel aangehaalde 'waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, ben ik in hun midden' uit Mat. 18:20 staat geheel in het teken van het 'eenparige' (NBG) gebed voor onderlinge verzoening. *Christus is daar waar mensen zich met elkaar verzoenen*. Volgens Mat. 5:23-24 gaat de verzoening met de broeder zelfs vooraf aan het offer op het altaar! Wie God liefheeft *moet* ook de broeder liefhebben (1 Joh. 4:21). Bij het 'jij bent mijn broeder' hoort het 'ik ben jouw hoeder'. Het gaat dus minstens zozeer om een 'Believers Church' als om een 'Believers Church'!

3. *Het gaat om een gemeente van discipelen.*

Geloof is voor *Believers Churches* geen doel, maar een middel. Kernwoord is niet geloof, maar navolging. H.S. Bender noemt in zijn beroemde *Anabaptist Vision* de gemeente 'a covenant of discipleship', want 'the true test of the Christian (...) is discipleship'.²¹ Direct hiermee verbonden is de wederzijdse correctie en tucht: 'Being a disciple is being under discipline'.²² Discipelen houden elkaar bij de les. Dat is geen kwestie van legalisme of moralisme (hoewel het in de geschiedenis daartoe wel vaak verworpen is), maar van liefde en het aanvaarden van verantwoordelijkheid voor elkaar. McClendon gebruikt hiervoor de mooie term 'watchcare', 'in which members of a congregation pledge to meet each others' needs'.²³ Zoals de slotsom van Jakobus' radicale

20 Maarten Luther in zijn 'Vorrede zu: Deutsche Messe und Ordnung Gottesdiensts 1526', geciteerd uit Karin Bornkamm und Gerhard Ebeling, *Martin Luther Ausgewählte Schriften Fünfter Band*. Frankfurt 1983, 77.

21 Harold S. Bender, 'The Anabaptist Vision' in *Church History* XIII (1944), 13. In 'The Anabaptist Theology of Discipleship' in *The Mennonite Quarterly Review* 24.1 (1950), noemt hij discipelschap 'the most characteristic, most central, most essential and regulative concept in Anabaptist thought, which largely determines all else' (27). In dit artikel verwijst Bender ook naar het beroemde woord van Hans Denk: 'Niemand vermag Christum wahrlich zu erkennen, es sei denn, dass er ihm nachfolge im Leben' (32). Vgl. 'Denk, Hans (ca. 1500-1527)' in *Global Anabaptist Mennonite Encyclopedia Online* op www.gameo.org (geraadpleegd op 30 januari 2010). Zie hierover ook O.H. de Vries, *Leer en praxis van de vroege dopers uitgelegd als een theologie van de geschiedenis*, Leeuwarden 1982, 56-61, 65-68.

22 Donald Durnbaugh, *The Believers' Church*, 32.

23 McClendon, *Ethics*, 51.

brief is dat het in de gemeente er om gaat de ander tot inkeer en terugkeer (tweemaal *epistrefo*) te bewegen. Dat is redden van de dood, zo concludeert hij even abrupt als beloftevol (Jak. 5:19-20).

4. *Het gaat om een congregationalistische gemeente.*

Vrijwel alle *Believers Churches* kennen een congregationalistische structuur. Geen ambtelijke hiërarchie, maar een egalitaire gemeenschap. Iedereen is ‘begaafd’²⁴ en deelt in de dienst en het getuigenis van Christus. Besluiten worden genomen door gemeenschappelijk gebed en beraad onder leiding van de Geest. De gemeente is geroepen om *als gemeenschap* de gezindheid en de wil van Christus te onderscheiden, ‘to discern the mind of Christ’.²⁵

5. *Het gaat om een gemeente naar nieuw-testamentisch model.*

Het beroep op het NT als ankerpunt is misschien wel hét kenmerk van de *Believers Church*. ‘Biblicism’ en ‘primitivism’ zijn eerder geuzennamen dan labels om je voor te schamen. McClendon verbindt ze vrijmoedig aan elkaar, als hij ‘biblicism’ als eerste onderscheidend kenmerk noemt, en zegt dan: ‘Understood not as one or another theory of inspiration or inerrancy, but as humble acceptance of the authority of Scripture for both faith and practice. *Related terms are ‘restitution’ and ‘restoration’* (mijn curs.).²⁶ De laatste termen hebben alles te maken met de visie dat de kerk ‘gevallen’ is en dat vernieuwing of hervorming tekort schiet; herstel is nodig.²⁷

6. *Het gaat om een missionaire gemeente.*

Meer nog dan Mat. 18 (‘waar twee of drie samen zijn in mijn naam’) is Mat. 28 (de grote opdracht) terug te vinden in de geschriften van de anabaptisten. Zij meenden in tegenstelling tot de hervormers die nog altijd uitgingen van een gedoopt en ‘dus’ christelijk volk, dat het evangelie gepredikt moest worden, vergezeld van een appèl tot geloof.²⁸ De zendingbeweging die zij vormden, soms tegen wil en dank vanwege de vervolgingen,²⁹ heeft duizenden tot Christus gebracht. Een gedoopte was een getuige,

24 In alle drie de gavenlijsten van Paulus wordt het ‘voor allen’ benadrukt en is de uitdeling van de gaven *direct* verbonden met de dienst aan het geheel. Zie resp. Rom. 12:3-8; 1 Kor. 12:4-11; 27-31; Ef. 4:11-16.

25 Hoe dit vandaag de dag praktisch kan worden ingevuld, zie bijv. John Ackerman, *Listening to God. Spiritual Formation in Congregations*, Herndon 2001; Danny E. Morris & Charles M. Olsen, *Discerning God’s Will Together. A Spiritual Practice for the Church*, Nashville 1997; Salle Weaver Glick, *In Tune with God. The Art of Congregational Discernment*, Scottsdale 2004.

26 James McClendon, *Ethics*, 27.

27 Zie hierover uitgebreid Littell, *The Anabaptist View of the Church*, 46-108.

28 Zie ook hier uitvoerig Littell, *The Anabaptist View of the Church*, 109-137.

29 Wat het ‘tegen wil en dank’ betreft is de parallel met Hand. 8 frappant (verzen 1-4).

evenals in Handelingen vaak in de letterlijke zin van het woord: *martus*.³⁰ De doop in water en de doop in bloed liepen soms naadloos in elkaar over. Jorg von Passau werd door Hut gedoopt *terwijl* hij de grote opdracht voorlas.³¹ Zij die gedoopt werden legden zo een belofte af en ‘they went freely under the cross (...) and for the Gospel’s sake were made pilgrims and martyrs throughout the known world’.³²

Pneuma-ecclesiologie

De vraag die zich opdringt is of deze kenmerken om nieuwe aandacht vragen in een tijd van ‘Church After Christendom’.³³ Hoewel een absolute tegenstelling tussen ‘given church’ (de kerk is er al voordat jij er bent) en ‘gathered church’ (de kerk ontstaat op het moment dat ‘twee of drie samen zijn in Jezus’ naam) niet bestaat, is wel duidelijk dat de laatste nauwer aansluit op het NT en bij de postmoderne tijd. Maar nog belangrijker: ze doet meer recht aan het gegeven dat het de Geest is die de gemeente vormt en leidt. Ik ben dit artikel begonnen met te zeggen dat het in de ecclesiologie over onszelf gaat en dat het daarom maar goed is dat we ons geloof in de kerk in één adem belijden met ons geloof in de heilige Geest. Die Geest is de belofte (Luc. 24:49; Hand. 1:4), de *conditio sine qua non*, voordat er sprake kan zijn van een getuigende gemeenschap. K. Barth: ‘Wee! waar men over de kerk meent te kunnen spreken, zonder haar gans en al te funderen in het werk van de H. Geest’.³⁴ Willen we dus weten hoe de gemeente ‘werkt’, dan moeten we weten hoe de Geest werkt. De Geest is *gave*, geschenk, nooit bezit en is niet beschikbaar, hanteerbaar, manipuleerbaar, maar wordt *ontvangen*. De Geest is niet voor enkelen, maar voor allen. *Allen* werden vervuld van de heilige Geest (Hand. 2:4) en in *iedereen* is de Geest zichtbaar aan het werk (1 Kor. 12:7). De Geest is voorschot, *arrabon*, een voorsmaak van wat nog komen zal.³⁵

30 Zo kreeg de (zendings)synode van Augsburg van 1527, tijdens welke de anabaptisten het land verdeelden ‘on a grand map of evangelical enterprise’, in de geschiedenis de naam ‘martelaarssynode’ omdat de meerderheid van de aanwezigen binnen enkele jaren als martelaar stierf als gevolg van hun missionaire activiteiten. Littell, *The Anabaptist View of the Church*, 122, Durnbaugh, *The Believers’ Church*, 72.

31 Littell, *The Anabaptist View of the Church*, 197, n.18.

32 Littell, *The Anabaptist View of the Church*, 112.

33 De titel van een boek van Stuart Murray, voorzitter van de ‘UK Anabaptist Network’: *Church After Christendom*, Carlisle 2004. Zie ook zijn *Post-Christendom*, Carlisle 2004. Overigens spreekt Littell al in 1967 van een ‘post-Constantinian era’, een ‘post-Christian age’ en een ‘post-Christendom thought and style’. Zie James Leo Garrett Jr. (ed.), *The Concept of the Believers’ Church*, 18 en 24.

34 Karl Barth, *Hoofdsom der Heilige Leer: Voordrachten over de Apostolische Geloofsbelijdenis gehouden te Bonn in de zomer van 1946*, Nijkerk 1949, 216.

35 Driemaal wordt de Geest in het NT de *arrabon* genoemd: 2 Kor. 1:22; 5:5; Ef. 1:14.

Ecclesiologisch vertaald betekent dit dat de gemeente zich nooit kan en mag fixeren in een bepaalde vorm of gestalte. Zij blijft zich bewust van haar voorlopigheid en van haar voortdurende afhankelijkheid van wat de Geest *nu en hier* ‘tot de gemeenten zegt’. Wat J.K. Zeman van de *Believers Churches* zegt, geldt in feite voor elke gemeente:

A (believers’) church is only one generation away from extinction. Unless God the Spirit continues His gracious ministry of regeneration, such a church is doomed to death.³⁶

V.J. Donovan schrijft dat het niet gaat om ‘*revival* or *reform* of the church’, maar om ‘the *refounding* of the Catholic church for our age’. Hij citeert een jonge student, die zegt:

In working with young people in America, do not try to call them back to where they were, and do not try to call them to where you are, as beautiful as that place might seem to you. *You must have the courage to go with them to a place that neither you nor they have ever been before.*³⁷

Zeman combinerend met Donovan zou je kunnen zeggen dat de Geest elke generatie een nieuwe gemeenschap schept. Daarom spreek ik in navolging van Keith Jones ook liever van een ‘*gathering*’ dan een ‘*gathered church*’:

If we talk about the “gathered” community of believers, there is a sense of finality, completeness about it. (...) So, I have reflected on substituting “gathering” as an active model, suggesting it is not yet complete; others might join; it is in the process of being formed.³⁸

Het is dit proces dat vraagt om een voortdurende oriëntatie op en afhankelijkheid van de Geest. Misschien zouden we hier de term pneuma-ecclesiologie moeten gebruiken: een ecclesiologie consequent opgebouwd vanuit de pneumatologie. Niet als een alternatief voor de Christologie, maar als een radicale uitwerking daarvan. Daarmee bedoel ik dat de gemeente in elke generatie of zelfs in elke periode van nieuwe ontwikkelingen en uitdagingen die op haar weg komen, het aandurft om opnieuw te beginnen. Om zich opnieuw te oriënteren op de aanwezigheid van de levende Heer in het midden van de gemeente. Ik denk daarbij aan wat James Dunn schrijft over de Johanneïsche gemeenschap:

36 J.K. Zeman in: James Leo Garrett Jr. (ed.), *The Concept of the Believers’ Church*, 60.

37 Vincent J. Donovan, *Christianity Rediscovered. Twenty-Fifth Anniversary Edition*, Maryknoll 2003 [1978], xiii.

38 Keith Jones, ‘Rethinking Baptist Ecclesiology’ in: *Journal of European Baptist Studies* 1.1 (2000), 8. Zie ook de artikelen van hem en Parush Parushev in Teun van der Leer (red.), *Zo zijn onze manieren*, 7-22 en 49-52.

The Johannine community had no sense of being historically distant from Jesus or of having to live out of the experience of earlier generations as mediated now only through sacrament or office. On the contrary, *each generation is as close to Jesus as the first, and religious experience retains its vitality and immediacy because the Spirit is the presence of Jesus.*³⁹

Mijn vermoeden is dat juist de ‘Believers Church Tradition’ hier goede mogelijkheden biedt, op zichzelf, of juist in samenspraak met en/of aanvulling op een meer katholieke of meer reformatorische ecclesiologie. Nigel Wright meent dat de gezondheid en de toekomst van de gemeente gelegen is in een ‘*interaction and interpenetration*’ (mijn curs.) van wat hij ‘catholic’ en ‘baptist’ noemt. Het eerste beschrijft hij als ‘the sense of historic connectedness with the apostolic tradition flowing all the way back to the early church and centred in the common confession of the creeds and in the role of the bishops as agents of fellowship and relationship’. Het tweede vindt ‘the essence of church not in historic connectedness but in the living presence of Christ by the Spirit among those who believe’.⁴⁰

Voor een toepassing ga ik nu kort in op twee ‘ecclesiologische hobbels’ of, positiever geformuleerd, uitdagingen. Wat levert een benadering van doop en ambt vanuit de ‘Believers Church’ op aan nieuwe vragen en kansen? Ten behoeve van een vruchtbaar debat formuleer ik zo scherp mogelijk.

De doop

Wanneer de apostel Paulus in Efeze 4 spreekt van één doop heeft hij het over de eenheid van doop in water en doop met de Geest. Het is de Geest die in de doop handelt en een nieuwe realiteit schept. Deze nieuwe realiteit heeft niet alleen betrekking op een innerlijke vernieuwing van de persoon, maar ook op het scheppen van een nieuwe gemeenschap waarin alle scheidsmuren zijn afgebroken (Gal. 3:26-29; Ef. 2:13-18). Beide komen onder spanning te staan op het moment dat gedoopt wordt zonder dat er sprake is van een door de Geest gewekt geloofsantwoord van de dopeling. Hoe verhoudt zich in zo’n situatie het oude tot het nieuwe? Als de doop meer met de geboorte dan met de wedergeboorte verbonden is, wordt zij dan niet het tegenovergestelde van wat zij beoogde, namelijk bevestiging van de groepsidentiteit in plaats van deze te overstijgen?⁴¹ Waar is

39 James D.G. Dunn, *Unity and Diversity in the New Testament: An Inquiry into the Character of Earliest Christianity*, London 1977, 198.

40 Nigel Wright, *Free Church, Free State. The Positive Baptist Vision*, Carlisle 2005, xxiv van de ‘Introduction’.

41 Zie hierover uitvoerig ‘Baptism and the new humanity’ in John Howard Yoder, *Body Politics. Five Practices of the Christian Community Before the Watching World*, Scottsdale 1992, 2001, 28-46.

dan de breuk en de ‘metanoia’ tot een nieuwe levenswandel? Doop heeft alles te maken met discipelschap (Mat. 28:19) en discipelschap is de bewuste keuze ‘jezelf te verloochenen, je kruis op je te nemen en Jezus te volgen’ (Mat. 16:24). In de doop zijn we met hart, ziel en lijf betrokken op de weg van Jezus en het verbindt ons met hart en ziel en huid en haar aan Hem. Kan dat buiten een bewust eigen ‘commitment’ om?⁴²

Laat niemand overigens denken dat dit alleen vragen zijn aan ‘kinderdopers’. De vraag naar een nieuwe ethiek en een nieuwe gemeenschap ligt even nadrukkelijk op het bordje van hen die de doop op geloof leren en bedienen. Hoe vaak blijft deze niet beperkt tot een ‘onderonsje’ tussen de gedoopte en de Heer die redt, waarbij de doop vooral geldt als een ‘verzekering’ voor die redding? Wel ‘responsive’, maar niet ‘responsible’?⁴³ Een dopeling draagt bovendien niet alleen verantwoordelijkheid voor de eigen geloofsweg, maar ook voor die van anderen. Volgens J.L. Burkholder luidt een oude anabaptistische doopvraag: ‘Ben je bereid raad te geven en raad te ontvangen?’, om dan op te merken:

In this connection, it may be pointed out that adult baptism is upheld not only because of a Believers’ Church view of sin and salvation, but because prophetic discernment presupposes maturity. The question put to the candidate for baptism is not only, ‘Have you received forgiveness?’ but, ‘Will you participate in the attempt to understand what is the meaning of the age?’⁴⁴

Verderop stelt Burkholder de spannende, maar eerlijke vraag of de *Believers Church* voor de meeste mensen niet een niveau van toewijding en opoffering vraagt dat in hun ogen de voordelen van het tot de gemeente behoren overstijgt. Mijn tegenvraag is of juist dat niet het eigene van het Evangelie is, namelijk dat het alleen te ontvangen is in de weg van het offer en de zelfovergave.⁴⁵ En is het dan niet onontkoombaar om de toegangsweg tot de gemeente van Christus smal te houden? Des te nadrukkelijker geldt dan de vraag of de weg naar de doop wel mag lopen buiten de bewuste instemming van de dopeling om.

42 Het is interessant om te zien hoe – zowel in Engeland als Nederland – calvinistische baptisten hun overgang tot het baptisme zagen als een logische en onontkoombare consequentie van het verlangen naar een gemeente van ‘visible saints’. Zie Teun van der Leer, ‘De ware calvinist is een baptist’ in *Calvijn, de baptisten en de gemeente van morgen*, te verschijnen in voorjaar 2010 in de reeks ‘Apeldoornse Studies’.

43 Vgl. McClendon, *Ethics*, 268vv.

44 J.L. Burkholder in: ‘A People in Community: Contemporary Relevance’, in: James Leo Garrett Jr. (ed.), *The Concept of the Believers’ Church*, 176.

45 Denk aan het woord van Jezus in Joh. 12:24, ‘Waarachtig, ik verzeker u: als een graankorrel niet in de aarde valt en sterft, blijft het één graankorrel, maar wanneer hij sterft draagt hij veel vrucht’.

Het ambt

Ten aanzien van het ambt is het om te beginnen de vraag of we dit woord nog wel gebruiken moeten. Afgezien van het feit dat het in het NT als zodanig nergens voorkomt en het woord *dienst* meer op z'n plaats lijkt,⁴⁶ is de vraag of een 'beginnen met de Geest' niet een heel andere uitdaging met zich meebrengt, namelijk die van de charismatische gemeente waarin de dienst van *alle* leden uitgangspunt is (Ef. 4:16). Het is onmiskenbaar dat op het Pinksterfeest van Hand. 2 de verzuchting van Mozes uit Num. 11:29 in vervulling gaat: 'Legde de Heer zijn geest maar op heel het volk! Profeteerde iedereen maar!' Paulus betreft dit in 1 Kor. 14:31 vrijmoedig op de gemeente: 'Want gij kunt allen één voor één profeteren, opdat allen lering en allen opwekking erdoor ontvangen' (NBG51). Het ontbreekt de gemeente te Korinte immers 'aan geen enkele gave van de Geest' (1 Kor. 1:7). De gaven worden aan 'allen' geschonken, want 'in iedereen is de Geest zichtbaar aan het werk, ten bate van de gemeente' (1 Kor. 12:7).

Wat mij altijd gefascineerd heeft is dat Paulus ondanks de onevenwichtige omgang met de gaven in deze gemeente en de wanorde die daardoor ontstond, nergens in de Korinte-brieven spreekt over het ambt. Als het ooit érgens nuttig leek om ambten in te stellen en een vorm van kerkorde in te voeren, was het wel daar en toen. Er wordt echter met geen woord over gerept. Paulus corrigeert, geeft heldere regels en plaatst het in het kader van de liefde, maar tegelijk stimuleert hij het gebruik van de gaven zonder enige terughoudendheid: 'Jaag de liefde na en streef naar de gaven van de Geest, vooral naar die van de profetie. (...) Ik zou willen dat u allen in klanktaal kon spreken, maar ik wil nog liever dat u profeteert' (1 Kor. 14:1,5). Paulus brengt orde en structuur aan, *maar geen ambt*.

Vreemd genoeg spreekt Stefan Paas juist in het verband van Korinte over het nut van het ambt, zonder blijkbaar te zien dat dit nu precies het ene is dat Paulus niet aan de orde stelt.⁴⁷ Dat hij vervolgens de gaven 'een noodzakelijke voorwaarde' voor het ambt noemt is meegenomen, maar het kwaad is dan al geschied: de brief wordt gelezen door de bril van een vooronderstelde ambtstheologie. Ik ben me er van bewust dat er ook 'charismatische brillen' bestaan, die geen oog hebben voor de 'ambtelijke ontwikkeling' die in het NT ook aanwezig is in de Handelingen en de pastorale brieven. Dat het NT in dit opzicht niet eenduidig is staat buiten kijf.⁴⁸ Ook de vraag of we deze ontwikkeling

46 Zie de recent verschenen studie van T. Brienens, *Van ambt naar dienst. Een Bijbelse visie op diensten en bedieningen*, Kampen 2008.

47 Stefan Paas, "'Zo spreekt de Heer". (Kerkelijk) gezag in een keuzemaatschappij', in: *Wapenveld* 58.1 (2008), 26-34.

48 Zie hierover uitvoerig en overtuigend Dunn, *Unity and Diversity*, met name de hoofdstukken VI 'Concepts of Ministry' en IX 'Spirit and Experience'. Zie ook J. Nauta, 'Flexibele gemeentevormen in de eerste eeuw' in: *De kerk verbouwen: Dingemans' ecclesiologie kritisch bekeken*, Nijkerk 1989, 11-28 en: A.W. Zwiep, 'Kerk tussen ideaal en werkelijkheid' in: *Soteria* 22.4 (2005), 30-44.

binnen het NT als een degeneratie of als een vooruitgang moeten zien is niet eenduidig te beantwoorden. Die is ook minder interessant. Waar het om gaat is of we vastzitten aan een bepaalde ambtsstructuur, of dat we ook hier ruimte hebben – of zouden moeten nemen – om opnieuw te beginnen. Dan denk ik niet alleen aan het *priesterschap* aller gelovigen, maar ook aan het *profeetschap* aller gelovigen.⁴⁹ Niet iets of iemand tegenover de gemeente, zelfs al komt die uit de gemeente op, maar de Geest als de kritische instantie die ons corrigeert *via de broeders en zusters die met elkaar* het Woord horen en trachten te verstaan. Natuurlijk is er dan alle ruimte om mensen aan te stellen in bedieningen als voorganger, oudste, diaken, evangelist enz., maar dat wordt dan meer bepaald door de (missionaire) context, dan vanuit een voorgegeven ambts-theologie.

De kracht van de Geest

In navolging van Newbigin stelt McClendon dat de vraag ‘waar is de gemeente?’ gelijk is aan de vraag ‘waar is de heilige Geest herkenbaar aanwezig met kracht?’⁵⁰ Waar er tussen de gemeente van vandaag en het NT een zòdanige kortsluiting ontstaat dat het een niet meer met het ander vergeleken kan worden, hebben we een probleem. Op de een of andere manier moeten we als Petrus op de Pinksterdag kunnen en durven zeggen: ‘Die Geest heeft hij op ons doen neerdalen, *en dat is wat u ziet en hoort*’ (Hand. 2:33). McClendon plaatst vanuit dit voorbeeld de gemeente tussen het ‘toen’ van de Bijbel en het ‘straks’ van het eschaton en houdt haar daarmee een dubbele spiegel voor: is wat we zien en horen te verbinden met ‘toen’ (‘this is that’) en ‘straks’ (‘then is now’)?

De kracht hiervan is dat het *tegelijk* opening biedt tot identificatie én kritische reflectie. We kunnen en mogen ons verbinden met het verhaal van de Schrift en ons er tegelijk door laten corrigeren. Dit bewaart tevens voor een al te subjectieve benadering van de ecclesieologie, als zouden de *gelovigen* uit gaan maken wat de gemeente is en hoe deze eruit zou moeten zien. De gemeente is van Christus en van Hem alleen. Het congregationalisme heeft dan ook niets van doen met democratie, maar vormt een Christocratie. De wijze waarop deze gestalte krijgt en functioneert is die van de Geest die ‘aan een ieder geeft tot welzijn van allen’ (1 Kor. 12:7, NBG).

‘Waar is de heilige Geest herkenbaar aanwezig met kracht?’ Is dat in onze ambtelijke structuur, in de bediening van de sacramenten, in de prediking van het Woord? Dat kan. De Geest waait vanwaar en waarheen hij wil. Mijns inziens is ‘de gelovige gemeen-

49 Christine Trevett spreekt in haar studie over het montanisme over het bestaan van een ‘prophetische successie’ naast de apostolische successie. Christine Trevett, *Montanism. Gender, Authority and the New Prophecy*, Cambridge 1996, ²2002, 54. Zie ook Roger Stronsad, *The Prophethood of All Believers. A Study in Luke’s Charismatic Theology*, Sheffield 1999, ³2004.

50 McClendon, *Doctrine*, 342. Vgl. Newbigin, *The Household of God*, 87vv.

schap' als constituerende factor het meest geëigende perspectief om naar de gemeente anno 2010 te kijken. Het is een benadering die zowel bijbels als missionair de beste papieren heeft.⁵¹

51 Vgl. de citaten in noot 19. Volf schrijft in zijn inleiding op *After our Likeness*: 'The understanding of the church seems to be moving away from the traditional hierarchical model to the (no longer quite so new) participative models of church configuration. (...) Today's global developments seem to imply that Protestant Christendom of the future will exhibit largely a Free Christian form. (...) It seems to me that we are standing in the middle of a clear and irreversible "process of congregationalization" of all Christianity' (12, 13). Williams schreef overigens al in 1958 in vergelijkbare zin: 'Free-churchmen and state-churchmen, both in lands where a single confession has been established and in lands where the church has been disestablished, are increasingly interested in the experience and principles of the Radical Reformers who were martyrs to a way and organization of Christian life, which, in mitigated circumstances, is or will be the way for almost all Christian bodies almost everywhere in the world today or tomorrow'. Georg H. Williams, 'Studies in the Radical Reformation (1517-1618)', *Church History* XXVII (1958), 49, aangehaald in Durnbaugh, *The Believers' Church*, 247.